

УДК 378
Т.В. ЯЦУЛА

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розкриваються теоретичні підходи до визначення сутності особистісної взаємодії.

Особливістю сучасної світової освіти є звернення до людини, внутрішнього світу, бо саме людина визначає ціннісні зміни в сучасному суспільстві. Реформування освітньо-виховної галузі вищої освіти пов'язано з новими підходами до розвитку професіонала, професіонала, який не тільки володіє певними знаннями, уміннями, навичками, а і усвідомлює вплив особистісної взаємодії з оточуючим середовищем як поступовий рух на шляху прогресу. Тому одним з структурних компонентів професійно-педагогічної підготовки майбутнього професіонала є розвиток культури особистісної взаємодії.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних основ щодо формування особистісної взаємодії майбутніх педагогів.

Особистісна взаємодія є об'єктивним компонентом спілкування людини, тому доцільно розглянути її в контексті даної категорії.

Проблема спілкування активно розроблялася низкою відомих психологів. Б.Г. Ананьев назвав спілкування, разом з працею і пізнанням, найбільш важливим видом людської діяльності [1]. О.М. Леонтьєв вважав спілкування і працю основними видами діяльності [5].

Д.Б. Ельконін, розглядаючи спілкування як специфічний вид діяльності, виділяв особливості "діяльності спілкування" на різних етапах онтогенезу [8].

Давши визначення поняття "спілкування" в широкому змісті цього слова, подальший аналіз ми пов'язуємо з особистісним компонентом спілкування, що став вихідною базою для обґрунтування сутнісної характеристики культури особистісної взаємодії.

Визначаючи спілкування як основну категорію психологічної науки, Б.Ф.Ломов звертає увагу на те, що сутність спілкування ви-

значається як "...специфічна форма взаємодії людини з іншими людьми, як взаємодія суб'єктів" [6, 249].

На думку О.О. Бодалева, люди можуть бути як суб'єктами, так і об'єктами спілкування. При цьому, "перебуваючи в положенні об'єкта (суб'єкта) спілкування, люди відрізняються один від одного характером виконання ними ролі" [3, 75].

На цьому положенні ґрунтується рівнева диференціація спілкування. Рівні спілкування визначаються індивідуальними й особистісними характеристиками суб'єктів, особливостями ситуації спілкування, соціальним контролем і іншими факторами. Серед рівнів спілкування – фатичний, інформаційний, особистісний. Останній є об'єктом наступного нашого аналізу.

Особистісний рівень спілкування характеризує така взаємодія, за якої суб'єкти здатні до найглибшого саморозкриття і збагнення сутності іншої людини, самих себе і навколишнього світу. Такий рівень взаємодії виникає в особливих ситуаціях і за певних умов, коли в людини з'являється натхнення, осяяння, почуття любові, відчуття єднання зі світом, відчуття щастя і т.д. Це особливі ситуації духовного підйому і розвитку особистості, тому такий рівень може бути ще визначений як духовний. Особистісний рівень є глибоко моральним: він знімає будь-які обмеження при взаємодії саме тому, що вони стають зовсім зайвими. Особистісний рівень спілкування багато в чому визначається тотожністю ціннісних орієнтацій взаємодіючих суб'єктів і можливостями тих, хто спілкується, осягати сутність явищ навколишнього світу за допомогою осяяння (інсайту) в процесі взаємодії.

Особистісний або духовний рівень характеризує тільки таке спілкування, що націлено на активізацію позитивного ставлення самих суб'єктів взаємодії до себе, інших людей і навколишнього світу в цілому [2, 186].

Саме на особистісному рівні спілкування можливий процес особистісного зростання суб'єктів спілкування.

Підґрунтям для розуміння й аналізу спілкування як базисної категорії особистісної взаємодії є її осмислення неї М.С.Каганом і А.М.Еткіним [4]. "Спілкування є такою спільною діяльністю людей, учасники якої ставляться один до одного і до самих себе як до суб'єктів" [4, 26]. У психологічному плані таке розуміння спілкування

передбачає наявність комплексу його когнітивних, емоційних і поведінкових параметрів: сприйняття унікальності партнера, переживання його цінності і надання йому вільного вибору – є визначальними факторами спілкування, а їх відсутність, на думку вчених, призводить до переведення спілкування в іншу площину міжособистісних взаємодій.

Свій підхід до аналізу спілкування М.С. Каган і А.М.Еткін обґрунтовують логічним міркуванням: філософське визначення спілкування як суб'єкт-суб'єктної взаємодії дає можливість виявити його не тільки на рівні міжособистісних контактів – звичне уявлення при трактуванні спілкування лише як “персоніфікації суспільних відносин”, – але і на двох інших – внутрішньоособистісному і надособистісному (оскільки суб'єкт може бути і частиною – однієї з іпостасей цілісного Я особистості, і сукупним – груповим суб'єктом типу родини, виробничого колективу або нації, класу, людства в цілому). Відповідно до цього спілкування є не тільки міжособистісною взаємодією, але і внутрішнім діалогом (“самоспілкуванням”, за формулюванням К.С. Станіславського), і взаємодією різних соціальних груп, діалогом культур. Для психології таке розуміння різномодальності спілкування важливе тому, що орієнтує на вивчення не тільки сприйняття людини людиною (О.О. Бодалєв, Г.М. Андрєєва), дружби (І.С. Кон), любові (С.Л. Рубінштейн,), але і, з одного боку, внутрішньої діалогічності свідомості, а з іншого – психологічних контактів між соціальними групами різних масштабів [4, 27]. Розглянутий підхід дає нам можливість аналізувати особистісну взаємодію не тільки з позиції суб'єкт-суб'єктної взаємодії, але і з позиції “внутрішньої діалогічності свідомості” педагога при взаємодії (спілкуванні) з різними групами дітей. Діалогічність свідомості припускає емпатійне сприйняття особливостей підростаючої дитини, “глибинне” проникнення в її світ.

Саме таке розуміння спілкування дає підставу вченим зробити висновок про його творчу природу. “Тому що якщо спілкування це не комунікація, не обмін інформацією, а результат взаємодії суб'єктів, що породжує їхню спільність, нову цілісність – Ми спільного суб'єкта, то за самою своєю природою воно виявляється творчою діяльністю. Спілкування має творчий характер і на внутрішньоособистісному, і на між- і надособистісному рівнях” [4, 30].

Таким чином, можна констатувати, що тільки особистісний рівень спілкування надає можливість взаємодіяти з дітьми, досягаючи змін в їх ціннісно-смысловій сфері свідомості. Особистісний рівень спілкування веде до досягнення глибин людського буття.

Л.А.Петровська пише, що “розвинуте спілкування завжди містить у собі два тісно пов’язані боки – спілкування, засноване на суб’єкт-об’єктній схемі, ...партнерам, власне кажучи, приділяються ролі маніпулятора і об’єкта, яким маніпулюють, (це спілкування за типом наказів, указівок, розпоряджень різного роду і т.п.) і спілкування, засноване на суб’єкт-суб’єктній схемі” [7,14]. Визначаючи суб’єкт-об’єктне спілкування як “поверхнєве”, автор зводить компетентність у такому спілкуванні до знань і досвіду репродуктивного, стандартного характеру, а при суб’єкт-суб’єктному спілкуванні (“глибинному”) “...продуктивні аспекти і завдання складають нестандартний, неформальний, неалгоритмізований бік спілкування і характеризуються породженням нових мотивів, цілей, операцій і їхніх послідовностей, підключення творчого потенціалу особистості” [7,14].

Таке спілкування відкриває можливості для осмислення своїх цінностей, цінностей інших, цінностей культур як смислу спілкування.

З огляду на це, важливого значення набуває проблема мотивації спілкування, що, на думку М.С.Кагана й А.М.Еткіна, є недостатньо розробленою в психології. Автори пишуть: “Якщо спілкування породжується становленням до іншого як до вільного, унікального і цінного для тебе суб’єкта, якщо учасники спілкування далекі як від корисливого використання іншого у своїх інтересах, так і від самозречення, відмовлення від власних потреб, і якщо цілі учасників зосереджені в самій їх взаємодії, тоді, спілкування містить у собі такі механізми, що мотивують взаємодію людей один з одним поза або крім того продукту, який виробляється їхньою спільною діяльністю” [4,29].

Відповідно до цього потреба в спілкуванні розглядається як потреба особистісної взаємодії, яка усвідомлюється як особистісно розвиваюча, як “прагнення залучитися до дій, цінностей, переживань Іншого і розкрити йому свої власні; це прагнення розділити моменти свого життя з Іншим, розірвати вузькі рамки свого Я, поєд-

навши своє Я з Я іншої людини; це прагнення створити соціальну якість людської істоти – якість”[4].

Така позиція дає можливість авторам визначити сутність особистісного спілкування, головною особливістю якого є відсутність предмета спілкування, або ж цей предмет відіграє інструментальну роль.

Рушійною силою такого спілкування є та цінність, що партнери спілкування представляють один для одного, а об'єкти, що залучені до цього процесу, відіграють роль посередників або знаків, мовою яких суб'єкти розкривають себе один одному. Таке спілкування можна назвати особистісним [4]. Ми вважаємо, що спілкування у сфері дозвілених інтересів, потреб школярів є особистісним, що дає нам можливість розглядати культуру особистісної взаємодії як те новоутворення в структурі особистості майбутнього педагога, що вимагає розвитку особистісних сфер: мотиваційно-ціннісно-сміслової, когнітивно-методологічної, операційно-діяльній, індивідуально-творчій.

Філософською основою дослідження особистісного спілкування (у нашій роботі і шляхів його формування), на думку вчених, є діалектичні уявлення про природу людських стосунків, у яких духовне розкриття себе іншому, засвоєння його цінностей, залучення до його внутрішнього світу поєднується з усвідомленням своєї унікальності, своєї відмінності від іншого, зі знаходженням внутрішньої цілісності і незалежності, переживанням своєї цінності [4].

Як самоцінність, внутрішньо мотивована, спілкування несе в собі ті самопідкріплювальні механізми, що уможливають необмежений і творчий розвиток людських стосунків. Якщо говорити про особистісне спілкування, то саме самоцінність партнера, внутрішня мотивація стосунків з ним є умовою їхньої невичерпності, а отже, і стабільності. Інструментальне ставлення до іншої людини як до засобу досягнення власних цілей, так само як і ставлення до себе як до засобу задоволення потреб партнера, робить зв'язок з ним функціональним, рольовим, тимчасовим. Лише бачення термінальної цінності себе й іншої людини додає міжособистісній взаємодії той позарольовий і позачасовий характер, що є нормою особистісного спілкування.

Отже, проведений теоретичний аналіз показав що особистісна взаємодія має ґрунтовне теоретичне підґрунтя, яке базується на різних аспектах аналізу спілкування як феномену людського буття.

Література:

1. Аганьев Б.Г. Проблемы современного человекознания. – М.: Наука, 1977. – 380 с.
2. Андриенко Е.В. Социальная психология: Учеб. Пособие для студ. высш. пед.учеб. заведений / Под ред. В.А. Славенина. – 3-е изд., – М.: Изд. Центр “Академия”, 2004. – 264 с. – С. 186.
3. Бодаев А.А. Психология о личности. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 188 с. – С. 75.
4. Каган М.С., Эткин А.М. Общение как ценность и как творчество // Вопросы психологии. – 1988. – №4. – С. 25-33.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. – М.: Политиздат, 1977. – 340 с.
6. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1987. – 444 с. – С. 249.
7. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
8. Элькинин Д.Б. Проблема периодизации психологического развития в детском возрасте // Вопросы психологии. 1971. – № 4.

T.V. YATSYLA

THEORETICAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF ESSENCE OF PERSONAL CO-OPERATION

Theoretical approaches to the determination of essence of personal co-operation open up in the article.